

Олександра АЛПАТОВА,
*кандидат психологічних наук, доцент,
заступниця декана факультету лінгвістики та
соціальних комунікацій з навчально-методичної роботи,
Національний авіаційний університет, м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СТУДЕНТІВ

Повномасштабне вторгнення в Україну російської федерації зруйнувало мирне та налагоджене життя багатьох сімей у нашій країні. Через військові дії, втрату житла та загрозу життю, сотні тисяч людей стали біженцями та внутрішньо переміщеними особами. Питання соціального захисту громадян, які переміщуються із зони збройного конфлікту, регулює Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Згідно зі статтею 1 цього Закону, внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув місце свого проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Проблема дослідження психологічних чинників соціальної адаптації та вивчення психотравмуючих факторів у внутрішньо переміщених осіб стає все більш актуальною серед сучасних наукових праць.

Аналіз літератури з проблеми дослідження дає нам змогу описати поняття соціальної адаптації як процесу активного пристосування індивіда до нового середовища. У роботах О.Малиновської та С.Волошин проявами соціальної адаптації виступають багаторівневі процеси взаємодії людей під час активної навчальної діяльності, В.Юрчук описує це поняття як налагодження соціальних контактів у процесі комунікації соціоіндивідів у навколишньому середовищі, І.Калайков вбачає фундамент соціальної адаптації у трудовій діяльності, де саме у праці і є визначальна рушійна сила структурної реорганізації людини, що розширяє її адаптаційні можливості, С. Горбенко та В.Надрага проводять різницю між адаптацією як процесом, і адаптованістю людини як результатом цього процесу. Можемо зробити висновок, що процес соціальної адаптації виступає елементом діяльності, необхідністю засвоювати стабільні умови середовища, приймати нові культурні норми та цінності, встановлювати формальні і неформальні зв'язки, наближати особистісні цілі до цінностей нової групи, засвоювати традиції і норми групи, як в активних так і пасивних формах.

Нами було проведено дослідження, у якому взяли участь 58 студентів факультету лінгвістики та соціальних комунікацій НАУ, які мають статус

внутрішньо переміщених осіб. За результатами анкетування ми виокремили декілька основних груп чинників, які характеризують психологічний стан студентів, вимушених адаптуватися до нових умов життя:

- проблеми пов'язані з кардинальною зміною всього способу життя: втрата житла, переїзд на нове місце проживання, невпевненість у майбутніх можливостях продовжити навчання та одержати роботу за фахом;
- погіршення матеріального становища сім'ї та проблеми з постійним пошуком тимчасової роботи;
- проблеми через психологічну адаптацію до професійної підготовки в нових освітніх умовах, працевлаштування в ринкових умовах; невідповідністю до дій в умовах нової економічної ситуації у країні,
- недосконалість в організації роботи соціальних установ та громадських організацій, робота яких пов'язана з організацією підтримки внутрішньо-переміщених осіб.

Проведене анкетування серед студентів показує, що для більшості осіб їх актуальний стан характеризується відчуттям пригніченості, суму та краху багатьох надій, втрати перспективи життя і професійного розвитку. Соціально-психологічна адаптація стає для них складним процесом де з'являється необхідність освоювати нові соціальні ролі, формувати нову ідентичність, нове самосприйняття, вирішувати питання щодо майбутньої професії.

Серед чинників які впливали на успішність адаптації внутрішньо переміщених студентів ми виділили наступні:

1. Середовищні – наявність житлових та побутових умов, дозвілля, матеріальна стабільність;
2. Особистісні – індивідуальні типологічні особливості, культурні і біографічні особливості, стилі виховання у сім'ї, особливості мотиваційної сфери, мотивація до навчання, рівень домагань, самооцінка, комунікативні здібності, система домінуючих цінностей, спрямованість особистості, певні особистісні риси. Через систему цінностей, потребово-мотиваційну систему, когнітивні та рефлексивні можливості на особистісному рівні проявляється самореалізація особистості.

З метою діагностики самореалізації студентів, які мають статус внутрішньо переміщених осіб нами були обрані такі методики: 1. Багатофакторна методика дослідження особистості Кеттела (14PF/HSPQ (High School Personality Questionnaire)); 2. Методика діагностики самоактуалізації особистості – САМОАО (А.В. Лазукіна, в адаптації Н.Ф. Каліної); 3. Опитувальник соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд; 4. Тест «Смисложиттєвих орієнтацій» (методика СЖО) Д. О. Леонтьєва. Аналіз результатів проведених методик дає підстави зробити висновки, що у студентів за показниками вираженості особистісних рис за фактором А (шизотемія-афектомія) 25% респондентів мають показники нижче норми, 35% – середній

рівень, 30% - вище норми, 10% - високий рівень. За фактором G (ступень прийняття моральних норм): 30% - респондентів мають показники нижче норми, 40% – середній рівень, 15% – вище норми, 15% – високий рівень. За фактором Q2 (групової залежності): 15% респондентів мають показники нижче норми, 55% – середній рівень, 30% – вище норми та високий рівень. За методикою САМОАО за показниками особливостей самоактуалізації, з'ясовано, що за шкалою цінностей 90% респондентів мають середній рівень; 38% респондентів мають високий рівень за шкалою креативності; 36% респондентів мають високий рівень за шкалою саморозуміння; 78% респондентів мають середній рівень за шкалою гнучкості у спілкуванні. Визначено, що у респондентів самоактуалізація розвинута за такими шкалами як аутосимпатія, контактність та креативність. За методикою СПА діагностовано такі показники адаптації у внутрішньо переміщених студентів - 30% – нижче норми, 54% – норма, 16% – вище норми. За підсумками проведеного тесту визначено, що у респондентів достатня адаптація та емоційний комфорт. Результати тестування за методикою смисложиттєвих орієнтацій показали, що у респондентів спостерігається середній показник за шкалою «Мета в житті» – 51%. За шкалою «Задоволеність самореалізацією» респонденти мають низькі показники результативності життя – 51%; 30% респондентів мають середні показники відчуття продуктивності життя. Отже, можемо зробити висновок, що наслідком емоційних переживань та втратою перспектив на майбутнє студенти втрачають відчуття внутрішніх сил та ресурсів на відновлення. 34% студентів зазначили, що вони безрезультатно намагались звільнитися від важкого становища, застосовуючи одну й ту ж стратегію психологічного захисту. Соціальна адаптація ускладнюється через фіксацію на тому, що зникають життєві цілі, цінності, мотивація на продовження навчання. Молода людина втрачає сенс життя і бажання будувати свою професійну історію. Подолання життєвих труднощів - це спроба їх контролювати, це такі зусиллі, завдяки яким людина намагається знайти внутрішні ресурси на відновлення і мобілізацію сил. В умовах стресу психологічна адаптація людини відбувається, головним чином, за допомогою копінг-стратегій і механізмів психологічного захисту. Коли життєва ситуація вимагає значних життєвих зусиль і оцінюється як важка у енергетичному плані, то краще застосовувати копінг-реакції. У випадках, коли ситуація оцінюється як непосильна, то суб'єктивне подолання проходить у формі психологічного захисту. У процесі психологічної адаптації копінг-стратегії відіграють компенсаторну функцію, а психологічні захисні механізми – функцію декомпенсації. Опанування копінг-стратегіями та усвідомлення закономірностей прояву методів психологічного захисту дають можливість нашій психіці відновитися і виробити більш ефективні шляхи соціальної адаптації.

Отже, студенти зі статусом внутрішньо переміщеної особи, переживають кризу самореалізації як наслідок емоційних переживань та втрати життєвих перспектив. З метою подальшої роботи з дослідження проблем соціальної адаптації внутрішньо переміщених студентів, пропонуємо розробку психокорекційного тренінгу для розвитку творчого потенціалу, оволодіння копінг-стратегіями та опанування техніками психологічної релаксації.

Список використаної літератури:

1. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції: наукова доповідь / за ред. О. М. Балакіревої. Київ, 2016. 140 с.

2. Закон України № 1706-VII від 20.10.2014 р. «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-vii>.

3. Малиновська О. А. Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf.

4. Надрага В. І. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції «суспільства ризику». Український соціум. 2015. № 1. С. 134–198.

5. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/4509/wcms_464289.pdf.

Програма «Радник з питань внутрішньо переміщених осіб». URL: <http://sss-ua.org/golovna/potochniproekti/>.

6. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. Київ: КМ Академія, 2004. 195 с.

Валентина БАЛАХТАР,
*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та психології
професійної освіти факультету лінгвістики та
соціальних комунікацій,
Національний авіаційний університет, м. Київ*

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Актуальність проблеми зумовлена потребою розвитку соціальної відповідальності особистості майбутніх практичних психологів, що є універсальною формою взаємозв'язку та взаємодії людини та суспільства. Особливого значення набуває проблема соціальної відповідальності в умовах